

Zien wij daarin juist, dan kunnen wij den Geachten Interpellant slechts danken voor het door hem verrichte nuttige werk, en de hoop uitspreken, dat sommige leiders des nederlandschen christendoms voortaan zulk een dwang voor zich niet meer zullen laten noodig wezen.

Hoeveel zou daarmee gewonnen zijn?

K. S.

Gerrit Willem Knap

bekendst als kunstschilder en aestheticus, met een voorwoord van Prof. Huib Luns, en 61 reproducties. Prijs f7.90. Laze uitg. in leeren bd. f15.— N.V. Drukkerij en Uitgevers-Maatschappij „De Vrijt“, Arnhem.

III.

De beschouwing van Huib Luns in de inleiding van dit werk, als zou de laatste opvatting van Knap, waar de drang naar gestyleerdheid zoo sterk zich uit, niet geheel au-sérieux genomen moeten worden, gaat dan ook niet op. Integendeel de drang om het gestyleerde als het wezenlijke te zien in alle verschijnselen en dit in zijn kunst tot uiting te brengen bedoelde hij zeer ernstig. De realistische opvatting toch had vooral oog voor het uitwendig materiele, het impressionisme voor de vervluchting van de realiteit. In het expressionisme hernemen de ziel, de geest weer hun rechten en laten zien dat de vluchtige verschijnselen der dingen niet de ware werkelijkheid, het ware werkelijke zijn, maar dat in den stroom der veranderlijke dingen een innerlijke logos, een innerlijke structuur heerscht, dat de uitwendige verschijnselen slechts een gelijkenis zijn van den logos, die al het geschapene doortrekt en beheerscht.

Dat meer-wezenlijke in de uitwendige verschijnselen is het, wat Knap in zijn koppen wil uitdrukken. Omdat deze vooral als studie-materiaal bedoeld zijn, laat Knap deze structuur sterk uitkomen. Hij wil u suggereren, dat niet het toevallige, het veelvormige van de realiteit het ware werkelijke is, maar dat zowel de natuur als ook de werken der groote kunstenaars een schoone gebondenheid hebben. De opvatting van Knap uit zich dus in zijn geteekende koppen eenzijdig-schematisch en dringt zich als het ware als een dogma aan u op. Dat wil dus niet zeggen, dat als Knap nog een serie schilderstukken had gegeven van deze visie, deze er precies zoo zouden hebben uitgezien als deze teekeningen. Ongetwijfeld zou de opvatting hierin gelegd, boven het naief realisme van zijn eerste periode zijn uitgegaan, en een synthese zijn geweest van het vluchtig impressionisme met zijn eindeloos schoone kleurwaarden, met zijn ijle lucht en kleurenperspectieven en de meer synthetische gestyleerdheid van zijn laatste teekeningen. De sterke synthetische bouw, die Knap in zijn figuren en koppen met nadruk eenzijdig laat uitkomen, zou zich verstillend en verrustigend hebben. Het realisme, waarvoor ons volk, zoo Huib Luns terecht opmerkt, een zoo sterk gevoel heeft gehad, hier in casu het realisme, waarvan Knap is uitgegaan, zou teruggekeerd zijn, maar niet precies zooals dit was in zijn eerste periode, een naief realisme zonder meer, maar nu op een hooger plan, n.l. met de verfijnde kleur van zijn impressionistische periode eenzijdig en met de architectonische nu uit den geest geboren gestyleerdheid van de daaropvolgende fase anderzijds.

In de nagelaten aantekeningen van Knap vinden wij de groote lijnen van zijn kunsttheorie. Hij gaat uit van de grondgedachte, dat God het schoon in Zijn schepping heeft gelegd. Het schoon in de schepping openbaart zich in vorm, kleur en klank en dat in opklimmende gradatie in de anorganische en in de organische schepping van plant, dier en mensch. Er is reeds een rijke variatie in het starre lijnen- en vlakken spel der kristallen, maar in de verscheidenheid van vormen in de planten- en dierenwereld en in den mensch culmineert het schoon in rhythmische beweging.

En dan is al die veelvormigheid van den kosmos niet kleurloos. Neen allereerst is door de scheiding van licht en duisternis die veelvormigheid van het geschapene en die rhythmische bewegelijkheid van de realiteit gezet in een tooverspel van licht en schaduw, een lichtspel, dat zijn onmiddellijke variatie weer vindt doordat er verscheidenheid is van licht, het licht van zon, maan en sterren. Verder is dit ook weer niet het abstracte licht en donker, maar in dat licht en donker is een eindeloos variërende scala van tinten en kleuren. De schepping echter is niet alleen rhythmische lijnen- en ruimteverhouding, doortrokken van kleur, maar ook tegelijkertijd klank, die sluimert in het materiele, het hout, het metaal, die ruischt in het water en in het suizen van den wind, zich uit in de stemmen van de dieren, vooral van de vogels, en de hoogste schoonheid vindt in het gezang van den mensch.

In de schepping staat nu de mensch als beeld-drager Gods in harmonische verhouding tot de

schoonheid, die God in Zijn schepping heeft gelegd. Hij heeft den aanleg om dat schoon op te vangen in zijn ziel en dat natuurschoon in creatuurlijke mate om te scheppen tot het kunstschoon, dat de bijzonder begenadigde kunstenaars weten te leggen in hun kunstwerken.

Nu is zoowel het natuurschoon als het kunstschoon aangetast door de werking der zonde. In de schepping ligt naast en door het schoon het afzichtelijke, in de harmonie de uiteengeslagenheid, de verwoesting, en ook in de kunstwerken geeft de mensch dikwijls het diabolische, een karkas van het schoon.

Door de gemeene gratie zijn er echter scintillae, vonken van het schoon ook in het geschapene gebleven en ook in de kunstwerken van den mensch schittert soms nog de vonk van het genie.

Is er alzoo in de ontwikkeling der kunsten nog veel schoons, er is ook allerlei aberratie. En het is vooral tegen twee opvattingen, dat Knap zich keert, allereerst tegen het bezien van het natuurschoon en het kunstschoon op de manier van de verstandelijkheid en in de tweede plaats tegen de bloot empirisch-realistische beschouwingswijze.

Het schoon toch is niet allereerst een quaestie van het verstand. Het is allermint in een verstandelijk begrip om te zetten en vast te leggen al kunnen wij er wel over redeneeren.

Neen, het moet allereerst intuïtief gevoeld worden. Als wij b.v. de klank van een gong hooren, dan kan dat in ons de gedachte doen opkomen, dat het tijd is om te eten en dat is natuurlijk heel verstandig, maar het heeft met schoonheid als zoodanig niets te maken. Het gevoel van schoonheid wordt bij ons eerst wakker geroepen, als wij belangelooze vreugde genieten in den klank van het metaal.

Met die bloot-verstandelijke opvatting, dat afmeten van het schoon naar den maatstaf van oorzaak en gevolg, waartegen Knap zich verzet, hangt ook samen de eenzijdig empirische opvatting van het schoon in de natuur en in de kunst. Het empirisme, dat in zekeren zin tegenover het rationalisme staat, blijft beperkt tot de ervaring zonder meer. Het blijft staan bij de onmiddellijke realiteit en heeft geen oog voor de ideeën in de dingen. Het ziet de veelheid, de eindeloosheid, maar niet de eenheid in de deelen, niet de innerlijke compositie, de harmonie.

Het natuurschoon gaat niet op in de eindelooze verscheidenheid, is niet de som van de eindige dingen, maar in de natuur is een verborgen harmonie, een eenheid in de veelheid en een rhythmisch verband. Knap noemt deze innerlijke harmonie continuïteit, regelmaat en rythme. Dat zijn de drie grondvormen, waarin het ruimtelijk natuurschoon zich aan ons openbaart en deze drie grondvormen moeten ook het kunstwerk beheerschen. Het kunstwerk mag geen uitwendige naturalistische copie zijn van de natuur zonder meer. Daarmede veroordeelt Knap ook de bloot-empirische methode in het teekenen. Neen, als het onderwijs in het teekenen werkelijk zal bijdragen tot een hoogere ontwikkeling, dan moet het den leerlingen ook het oog openen niet slechts voor een uitwendige oppervlakkige realiteit, maar vooral voor den geestelijken bouw en het wezenlijk compositorische in natuur en kunst.

Waar Knap in zijn uiteenzetting vooral den nadruk legt op het compositorische van continuïteit, regelmaat en rythme, verhoogd door contrastwerking, moet men niet uit het oog verliezen, dat in de opvatting van het schoon in engeren zin hetzelfde geldt van de kleur en den klank.

Hoe hij zich de harmonie hier heeft gedacht, heeft hij niet in het bijzonder uitgewerkt. Behalve zijn theoretische uiteenzetting in het algemeen, en de praktische toepassing van zijn beschouwing in het teekenonderwijs, geeft hij nog een interessante beschouwing over de kinaesthetische plasticiteit. Men zou kunnen zeggen, dat de gestyleerdheid, de compositorische bouw, die hij zag in al het geschapene en in de groote werken der kunst, en waarvoor hij in zijn teekenonderwijs bij zijn leerlingen het gevoel en het inzicht heeft willen wakker roepen, in de kinaesthetische plasticiteit, bewegelijkheid wordt. Het rhythmisch lijnen spel, dat in de natuur, in de schilderkunst en in de plasticiteit, als het ware in rust is, zet zich nu om in beweging van het menschelek lichaam. De figuren hebben zich bij de voordracht volgens de zelfde innerlijke, immanente wetten van het schoon te bewegen en te groepeeren. De voordracht wordt hier bewegelijke schilderkunst of nog liever bewegelijke plasticiteit en dit niet in realistisch-empirischen zin, maar naar de innerlijke wetten van objectieve schoonheid.

De uitgave van dit boek met zijn vele rijke reproducties is een unicum in onzen kring. Het verdient te komen in de handen van velen. Laat er tenminste in iedere Christelijke bibliotheek een exemplaar gevonden worden. Tenslotte moet nog bijzonder gewezen worden op de reproductie van het portret van Knap, vóór in het boek, geschilderd door zijn talentvolle dochter. Het is intens-gelijkend, psychologisch-raak, van een fijne bonde kleur, een portret van bijzonder-voornamelijkheid.

L.

UIT DE HISTORIE

De Vereeniging van 1892.

III.

(De geest der vaderen. B.)

Omdat de uitspraak van Prof. Wielenga zoowel door het jaar, waarin, als door de gelegenheid waarbij ze gedaan werd, haast een kerkelijk karakter draagt, liet ik haar voorafgaan. Maar wanneer ik nu enkele van de verdere mannen der scheiding wil laten spreken, moet natuurlijk allereerst Simon van Velzen met een der eigenlijke vaders te doen hebben; 2o. omdat hij met Brummelkamp de eenige uit de eerste generatie is geweest, die ook nog de doeleantie beleefde; en 3o. omdat hij telkens de zaak der vereeniging opzettelijk aan de orde stelde en daarvoor vurig pleitte.

In 1887 gaf hij zijn brochure: „De vereeniging van alle Gereformeerden tegenover den afval van het geloof in Nederland“. Hierin zegt hij o.a. het volgende:

„Menigmaal is mij gevraagd: Zullen wij Christelijke Gereformeerden en de Doleerenden vereenigd worden? Als ik iemand zoo hoor vragen, denk ik: ik begrijp u niet, of gij begrijpt het werk des Heeren niet.

De Christelijke Gereformeerden hebben de organisatie van 1816 verworpen; ook de Doleerenden zijn aan die organisatie ontkomen.

De Christelijke Gereformeerden hebben verklaard, dat zij de Belijdenisschriften der Gereformeerde Kerken, als de uitdrukking van hun geloof erkennen; de Doleerenden doen volkomen hetzelfde.

De Christelijke Gereformeerden hebben de Kerke-ordening van Dordrecht van 1619 als regel voor het Bestuur der Kerk aangenomen; al de Doleerenden hebben aanstonds, toen zij verlost waren van de organisatie van 1816, verklaard, dat zij nu de Kerke-ordening van 1619 tot regel hadden.

Wat wil men meer? De Christelijke Gereformeerden en de Doleerenden zijn vereenigd in alles, waarin de oprechte Gereformeerden in ons land vereenigd moeten zijn. Zij zijn vereenigd door den band des geloofs; een band, waardoor de Heere zelf Zijn volk vereenigt. Hij HEEFT hen vereenigd. En als de Heere dit gedaan heeft en doet, is de vraag, zullen wij ons vereenigen? Inderdaad, om niets meer te zeggen, voor een Christen geheel onbetamelijk.“¹⁾

Spreekwoordelijke bekendheid kreeg deze betuiging van Van Velzen:

„Wie daarom thans niet met al zijn vermogen de samenwerking tracht te bevorderen van de Christelijke Gereformeerde Kerk en de Nederduitse Gereformeerde Kerken (doleerende), handelt in strijd met al de vroegere Gereformeerde Kerken in ons land; in strijd zelfs met de Acte van Af-scheiding der eerste uitgeleide Gemeente in ons land; in strijd met de eerste Synode der Christelijke Gereformeerde Kerk in 1836; en wat oneindig meer zegt, hij handelt in strijd met het Woord van God.“²⁾

Eerlijk legt Van Velzen open de tegenstelling tusschen theorie en practijk, die zich bij sommigen in zijn kring voordeed.

Men zingt wel die bekende verzen uit Psalm 133 over het broederlijke samenwonen, „maar hoe is het toch mogelijk, dat zij zóó zingen, die deze samenwerking niet willen bevorderen? Zouden zij alleen hen voor broeders houden, die met hunne gevoelens, hunne gedachten, meeningen, plannen instemmen; en hoe kunnen zij den zegen verwachten, den zegen en inwoning des Heeren, zoolang zij voor de samenwerking der geloovigen onverschillig zijn?“³⁾

Van Velzen kan het dan ook in 1888 niet goedkeuren, dat onder de zijnen hier en daar de houding tegenover de doleerenden niet hartelijker is geweest.

„Bij zoo groote werken des Heeren had men mogen verwachten, dat zij die toegebracht zijn tot de afgescheidene of later genoemde Christelijke Gereformeerde Gemeenten, welke toen de vervolging ophield, zeer zijn toegenomen, met opene armen hen zouden ontvangen hebben, die als Doleende, later genoemde Nederduitse Gereformeerde Kerken onder den smaad der wereld en met vele opofferingen, zijn opgestaan. Maar helaas, er zijn in geschriften aanmerkingen en bedenkingen gemaakt, er is getwist, het werd voorgesteld, alsof zoo vele dienaren des Heeren, en zoovele gemeenten, niettegenstaande de afgelegde verklaringen, betreffende het geloof, de leer, den dienst en de tucht, slechts als speelbal zich lieten gebruiken. De vijanden vermaakten zich er over, en de vorst der duisternis trachtte des Heeren werk te verhinderen.“⁴⁾

Hij noemt wel de tegenwerpingen, maar weerlegt ze tevens.

¹⁾ t.a.p., blz. 67—68.

²⁾ t.a.p., blz. 69.

³⁾ t.a.p., blz. 69.

⁴⁾ Gelegenheidsrede, uitgesproken te Alphen aan den Rijn, 8 Juli 1888, blz. 51.

„Maar
bij de N
duitsch
formeerd
te ontle
hinderen
dienaren
leven tes
en geest
hen ver
halen; r
een rein
zendt he
dragen,
ook, wa
En w
moelijk
als hee
zich ged
en zóó i
formeerd
weg sta
Ernsti
verwijde
zelfde h
veel mi
ring zou
dig ma
en tege
wezen
Kerk, tij
1619, b
Doleerend
bij de
Kerk a
er geest
geene
samenw
derd.“¹⁾
„O, l
eenigen
het geb
in het
binnenk
vrijmoed
vereenig
moge g
dragen
overmo
Van
gesteld,
rectoraz
en de
„Nog
daars, d
spreek
u te z
aan on
had all
genome
deze S
en ver
vordere
wegens
En te
sterdan
kreeg,
van de
meerde
zijn zo
verklar
„Stec
mogen
gund v
Gods,
geestes
van ell
steeds
reform
„En
organis
stad a
en van
oude E
lega, d
eersten
Gerefor
blijde,
vereeni
gen.“²⁾
Toen
soortge
had, l
moed,
wie is
roep u
Uw a
Thar
Prof. V
ge, da
spreekt
de oor
optreec
¹⁾ t.a.p.
²⁾ t.a.p.
³⁾ t.a.p.
⁴⁾ De
heid, blz.
⁵⁾ Act
⁶⁾ t.a.p.